

LACUNA AND LACUNAR UNITS

Jarimbetova Maryam

Doctoral student of Karakalpak State University

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14565203>

ARTICLE INFO

Received: 22th December 2024

Accepted: 28th December 2024

Online: 29th December 2024

KEYWORDS

Lacunae, lacunar units,
definition of lacunae,
classification of lacunae.

ABSTRACT

The article discusses lacunar characteristics, lacunae and lacunar units, their differences, classification of lacunae, linguistic and ethnographic lacunae, and the definition of lacunae in language.

LAKUNA HÁM LAKUNAR BIRLIKLER

Jarimbetova Maryam

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti tayanış doktorantı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14565203>

ARTICLE INFO

Received: 22th December 2024

Accepted: 28th December 2024

Online: 29th December 2024

KEYWORDS

Lakuna, lakunar birlikler,
lakunalarǵıń anıqlanıwı,
lakunalar klassifikaciyası.

ABSTRACT

Maqalada til biliminde orın alǵan lakunalıq sıpatlamalar, lakuna hám lakunar birlikler, olardıń ayırmashılıǵı, lakunalar klassifikaciyası, lingvisikalıq hám etnografiyalıq lakunalar, lakunalarǵıń tilde anıqlanıwı haqqında sóz etildi.

Házirgi zaman til biliminde lakuna “milliy mádeniyattıń ózine tán elementleri, bul mádeniyat tasıwshısı tilinde tiyisli tárizde sáwlelenetuǵın, yáki tolıq túsiniلمegen sáwbet procesinde basqa mádeniyat hám tildiń tasıwshıları” sıpatında, “virtual leksikalıq birlikler sisteması”, “leksemasız sememalar”, “milliy ózine tánlikti sáwlelendiriwshi basqa qubılıslarǵa qaraǵanda kóbinese ol yáki bul til” sıpatında qaralmaqta.

Tilde tek bir sózli atamalarǵıń ǵana emes, al, ses, morfema, sóz formalarınıń h.t.b. da joqlıǵı tez-tez baqlanadı hám bul qubılıs hár qıylı terminler menen ataladı: lakuna (J.P.Vine hám J.Darbelne, V.L.Muravyev), antisózler, bos orınlar, tildiń semantikalıq kartasındaǵı aq daqlar (Yu.S.Stepanov), ekvivalentsız birlikler, leksikalıq nollik, nollik leksemalar (I.A.Sternin), fonlıq leksika (L.S.Barxurdarov, E.M.Vereshagin, V.G.Kostomarov), qara orınlar, kútilmegen boslıqlar (L.S.Barxurdarov), salıstırmalı tillerde uqsası bolmaǵan sózler (O.A.Ogurcova). bulardıń ishinde eń kóp abzal kórilgeni lakuna (latınsha lacune - boslıq) termini boldı. A.I.Proxorova tárepinen redaktorlangan “Sovet enciklopediyalıq sózligi”nde lakunaǵa bılayınsha túsiniك

beriledi: “teksttegi bosliq, kemshilik, jetispegen orin”. Tap usı táriyp “Shet sózler sózlighi”nde de berilgen (M.,1984).

V.L.Muravev lakunanı “basqa tilden belgili bir tilde jetispey atırğan sóz” sıpatında qaraydı hám oğan bılayınsha anıqlıq kirtedi: “... biz tek sırt til sózlerin ğana (turaqlı dizbeklerdi) lakuna sıpatında qarastıramız, belgili bir tildin lingvistikalıq ólsheminde orın alğan hám belgili bir tilde ańlatılıwı zárúr túsiniqler azlı-kópki sozılmalı perifrazalar – kommunikaciya procesinde jaratılğan erkin dizbekler”.

Házirgi zaman til biliminiń hár qıylı tarawları lakuna sıyaqlı ózine tán qubılıslardı izertlemekte. Solay etip, kognitiv lingvistika lakunanı hár qıylı xalıqlardıń kognitiv iskerligi nátiyjesinde qalıplesetyǵın dúnyanıń tillik kartınasındaǵı sáykes kelmewshilik sıpatında kóredi. Etnopsixolingvistika hár qıylı tillik hám mádeniy toparlarǵa kiretuǵın adamlardıń minez-qulıq ózgesheliklerin izertleydi.

Ayrırmashılıqlar mádeniyatlar aralıq kommunikaciya procesinde bul toparlardıń wákilleriniń verbal hám verbal bolmağan minez-qulıq, háreketleri “baylanıs boslıǵına”, “baylanıs buzılıwına”, “baylanıs úzilisine”, “til qarama-qarsılıqlarına”, “mádeniy soqqısına” sebep bolğan boslıqlarǵa jol ashadı. Ana tili bolmağan bir tilde berilgen tekstti oqıp atırǵanda, qabıllawshı “jat” mádeniyat penen baylanısta boladı hám onı óz milliy mádeniyatınıń prizması arqalı qabıl etedi, sonıń nátiyjesinde basqa mádeniyattıń ózgeshelikleri jat bir mádeniyat tárepinen jetersiz yáki nadurıs túsiniлиwi múmkin, sonlıqtan da sırt el mádeniy tekstin “nadurıs túsiniлиwi” sebepli bir boslıq júzege keledi. Bul jaǵdayda social-mádeniy boslıqlar haqqında sóz etiledi.

Dáslepki maqalamızda bi lakunanıń ne ekenligin talqılwǵa háreket ettik. Tórende L.V.Muravev tárepinen usınılğan lakunalar klassifikaciyasın toqtap ótemiz. ilimpaz lakunalardı úlken eki toparǵa bóledi:

1. Lingvistikalıq lakunalar
2. Etnografiyalıq lakunalar.

Óz gezeginde bul eki úlken topardı jáne kishi toparlarǵa ajratadı. Dáslep, lingvistikalıq lakunanıń ne ekenligin anıqlastırayıq. Lingvistikalıq lakunalar, olardıń bar bolıwı tilden tis faktorlarǵa baylanıslı bolmağanı ushın usılay ataladı.

Lingvistikalıq lakunalardı usılay ataw múmkin, sebebi olardıń bar bolıwı birdey dep qaralğan tilden tisqari waqıyalıqqa emes, al bir tildin usı waqıyalıqtıń belgili bir táreplerin hám belgili bir kólemin ajratıp kórsetip, lingvistikalıq jaqtan rásmiylestiriwine baylanıslı. Basqa bir til sol waqıyalıqtıń basqa aspektin hám basqa kólemin kórsetedi. Biraq, eki mádeniyattıń tilden tisqari shınlıǵın ulıwmalıq kóz qarastan ğana birdey dep esaplaw múmkin.

Etnografiyalıq lakunalar. Olar tuwrıdan-tuwrı belgili bir civilizaciyaada ayırım nárselerdiń joq ekenligine baylanıslı payda boladı. Etnografiyalıq lakunalardı anıqlaw eki xalıqtıń shınlıǵı hesh waqıtta birdey bolmawına tiykarlanadı. “Hár qıylı jasaw jaǵdayları dıqqatqa alıńanda, túrli xalıqlardıń birdey túsiniqler sistemasınan paydalanıwdı oylawı, qanday da káramat bolar edi”.

Lakunalardı anıqlawdıń tiykarǵı usılı –“hár qıylı til sistemaları hám tómengi sistemalardıń semantikalıq jaqtan uqsas leksikalıńq birliklerdi salıstırıw, bul birliklerdiń basqa tilge ekvivalent awdarması bar yáki joqlıǵın anıqlaw. Eger qaysıdur bir tilde basqa tildegi belgili bir sózge ekvivalent awdarma bolmasa, birinshi tilde lakuna anıqlanadı”.

Lakunalar birinshi náwbette eki tillik awdarma sózlikler arqalı anıqlanadı. Leksikalıq birliktiń (sóz, dizbek, frazeologizm) bolıwı múmkin bolǵan lakunarlıǵınıń signalları tómendegiler:

1. Awdarma sózlikte sózdiń tolıq túsindiriliw anıqlaması;
2. Awdarma sózliktegi sózdi sanap yamasa sinonimlik qatar arqalı túsindiriw.

Tuwrıdan-tuwrı mádeniyatlar aralıq kommunikaciya procesinde de lakunalar anıqlanadı – belgili bir tildiń ana tilinde sóylewshisi úyrenip atırǵan tilde óz ana tilindegi qanday da qubılıstı ańlatıwshı sózdiń joqlıǵına dus keledi.

Lakunalar dı anıqlawdıń barlıq usılları qarama-qarsı xarakterge iye hám salıstırıwǵa tiykarlanǵan. Lakunanı anıqlawdıń eń tiyanaqlı usılı – kontrastlı izertlew.

Lakunalar dı sıpatlawda terminologiyalıq soraw tuwıladı: lakunanıń mazmunın qalay sıpatlawǵa boladı? “Kognitiv lingvistika” sabaqlıǵınıń avtorları sıpatlawdıń kelesi túrin usınadı (Попова, Стернин, 2007, с. 168).

Lakunalar basqa tillerdiń birlikleri hám leksikalıq subsistemalıq birlikler menen salıstırıw arqalı anıqlanadı. Tildiń sáykes fonlıq tilinde yamasa fon subsistemasında bul sóz ses (leksema) hám máni birliginde boladı.

Sıpatlanıp atırǵan tilde bul sóz, usı tildiń leksikalıq sistemasınıń birligi sıpatında joq. Bul degeni, belgili bir tildiń semantikalıq maydanında sáykes semema joq, biraq ol basqa, fonlıq leksikalıq sistemada yamasa subsistemada belgili bir sema quramında ańlatıladı. Sonıń ushın, úyrenilip atırǵan leksikalıq sistemadaǵı lakunanı tómendegishe sıpatlawǵa boladı:

Tillerdiń birinde basqasınıń fonına qarata boslıq júzege keledi;

fon tiliniń til birliginiń mánisi (sema quramı) anıqlanadı (yaǵnıy úyrenilip atırǵan tildegi boslıqanıqlanǵan birlik);

sema qalıplesiwindegi bul máni (mániniń sema quramı sıpatında) izertlenilip atırǵan tildegi lakuna mazmunın sıpatlaw ushın qollanıladı.

Lakunalar dı izertlewde, bizińshe, eń aldǵı menen, olar qaysı tillik material tiykarında úyrenilip atırǵanın este tutıw kerek: eger bir til materialında bolsa, izertlewshı tildiń ishki lakunaları menen shuǵıllanadı.

I.A.Sternin “...hár bir tilde tildiń leksika-frazeologiyalıq sistemasında bos, toltırılmaǵan orınlar kóp, degen menen uqsas mánili leksemalar da bolıwı múmkin”, dep jazadı. Mısalı, rus tilinde jaqında shańaraq qurǵanlarǵa jańa turmıs qurǵanlar delinedi [5. 69-bet], al burınan turmıs qurǵanlar ushın rus tiliniń sáykes paradigmasında lakuna bir sózden turatuǵın atama joq, bul bolsa, rus tiliniń sáykes paradigmasında bir boslıqtıń, lakunanıń (lingvistikalıq noldıń bir túri) bar ekenligin kórsetedi.

Eki yáki onnan artıq tillerdi salıstırıw barısında izertlewshı tiller aralıq lakunalar dı qarastıradı. Lakunalar dı izertlewge qaratılǵan ayırım jumıslarda bul ayırıqshalıq dıqqatqa alınbaǵan, sonıń nátiyjesinde avtorlar tárepinen nadurıs juwmaqlarǵa kelinglen. Olar lakuna terminin engizip, bir tildegi sózdiń ekinshi tilde sáykesi bolmaǵan waqıtta júzege keletuǵın qubılıs retinde lakunanı anıqlaǵan francuz lingvistleri M. Gallio, J. Vinet hám J. Darbelnetlerge silteme bergende, tiller aralıq lakuna atmasın qollanbastan, tiller aralıq lakunalar dıń neni ańlatıwın umıtıp ketti. Sol sebepli, lakunalar dı klassifikaciyalawda intralingual lakunalar menen tiller aralıq lakunalar dı ajratıw talap etiledi.

Izertlewshiler tiller aralıq lakunalar hám olardı túsindiriwdıń anıq táriypine kelmedi, bizińshe bul, lakunar birlik hám lakuna túsiniqleriniń arasında ayırmashılıqtıń bolmawı menen baylanıslı. Tiller aralıq lakunar birlikti biz, basqa tilde sańlaq, boslıq, jetispegen orın, yaǵnıy lakuna – lakunar birliktiń nol korrelyaciya dep belgileymiz. Sonıń menen birge, lakunar birlik bir tildiń (shártli ráwishte A tili), lakuna bolsa basqa bir tildiń (shártli ráwishte B tili) ózgesheligi esaplanadı. Lakunar birlikler hám lakunalar lakunarlıq kategoriyasınıń quramlıq bólekleri bolıp esaplanadı. Demek, lakunarlıq - bul kategoriya, onıń quramlıq bólekleri: lakunar birlikler (A tili) hám 2) lakunalar (B tili) - lakunar birliklerdiń nol korrelyacıları [1. 43-bet; 2. P. 3].

Lakunar birlik. Lacuna - (0) fr. ouverte – baǵdarlama baslanıwında tamashagóylerdi bos orındıqlarǵa shekem jetkerip qoyatǵın hám bunıń ushın keńes alatuǵın kinoteatr xızmetshisi; isp. ventanero – hayal turǵan jerdegi terezege uyalmay qarap turǵan erkek; yaponsha aibiku – qupıya sáne.

Lakunar birlik hám lakuna túsiniqleriniń engiziliwi hám ajratılıwı, ayırım izertlewshilerdiń lakunanı (tiykarında, boslıq) tilde lakunar birlik bolǵan tildegi birlik dep ataǵın aljasıǵın saplastıradı.

Solay etip, V.I.Jelvistiń juwmaǵına kóre, lakunalar "ayırım tillerde hám mádeniyatlarda "ayırıqshalıq" sıpatında belgilengen, biraq basqalarında belgi berilmegen, yaǵnıy social jaqtan qalıplesken ańlatpası tabılmaıtuǵın zatlar" [6.P. 136 137]. Kórip ótkenimizdey, ilimpaz lakunarlıq kategoriyasınıń ózin quramlıq bólekleri menen: lakuna birliǵi hám lakuna, dep ataydı.

G.V. Bikova uqsası bolmaǵan hám ayırıqsha lakunalarlıń bolıwın aytıp ótedi; ulıwmalıq hám salıstırmalı lakunalar; etnografiyalıq lakunalar; nollik lakunalar; aralas lakunalar; bos (kompensaciyanı baǵan) lakunalar; emociyalıq (konnotativ, asociativ) lakunalar, grammatikalıq lakunalar, sóylew lakunaları: jartılay, kompensaciyanı baǵan, tolıq [5.P. 57 75].

Joqarıda keltirilgen klassifikaciya lakunar birlikler hám lakunalarlıń belgili bir sıpatlamasın anıqlaw múmkinshiligini beredi. Sonıń menen birge, eger tiller aralıq hám til ishindegi lakunar birlikler hám lakunalar dıqqatqa alınǵanında, klassifikaciya keń qamtımalı boladı.

Usıǵan baylanıslı, A.A.Maxonina hám M.A.Sternina barlıq tiller aralıq lakunalarlı qamtıtuǵın hám tek bir principke tiykarlanatuǵın klassifikaciya islep shıǵıwǵa háreket etti. Bul avtorlar usı klassifikaciyanı russha-inglisshe substantiv lakunar birlikleriniń materialları tiykarında dúzdi. Usı tiplogiyaǵa muwapıq, barlıq tiller aralıq lakunalar úsh úlken toparǵa bólinedi: nominativ, ulıwmalastırıwshı hám anıqlawshı. Bul klassifikaciyanı unamlı bahalawǵa boladı, ol tek rus hám inlis tillerine ǵana emes, al basqalarına da tiyisli: francuz, bolgar tilleri hám t.b.

Juwmaqlap aytqanda, tiykarǵı nárseni aytıp ótemiz: lakunarlıq universal kategoriya hám dúnya tilleriniń derlik kópshiligine tán hám lakunar birliklerdiń uqsası joq. Sonlıqtan, universallıq paradigması – ózine tánlik – lakunalar universallarda ózine tánlikti ańlatadı.

References:

1. Быкова Г.В. Лакунарность как категория лексической системологии. Благовещенск: БГПУ, 2003. 364 с.

2. Жельвис, В.И. К вопросу о характере русских и английских лакун // Национально-культурная специфика речевого поведения. М. : Наука, 1977. С. 136–146.
3. Муравьев, В. Л. Лексические лакуны (на материале лексики французского и русского языков). Владимир, 1975. 96 с.
4. Попова З. Д., Стернин И. А., Когнитивная лингвистика 2007, с. 168
5. Стернин, И.А. Лексическая лакунарность и понятийная эквивалентность. Воронеж: ВГУ, 1999. 18 с.
6. Советский энциклопедический словарь. Науч.-редакционный совет: А.М.Прохоров (пред.) и др.. — Москва: Советская энциклопедия, 1980.
7. Словаре иностранных слов. Автор: Комлев Н. Г. Издательство: Москва, ЭКСМО-Пресс, 2000 г.